

Eteläpohjalaismurteiden *jookin, jookaan, joukin, joukaan*

Eteläpohjalaisten murteiden luonteenomaisimpia ilmauksia on *jookin*, (kielteisessä lauseessa) *jookaan* ja sen rinnakkaismuoto *joukin, joukaan, joukana*. Näistä on Lönnrotin sanakirjassakin mainittu muoto *joukana*: *ei joukana 'ingalunda'* ja lisävihossa *jookin, jookaan 'ätminstone'*: minä menen *j o o k i n*, en minä *j o o k a a n* mene sekä *joukaan 'ätminstone'*: en minä *j. tiedä 'ingalunda vet jag'*. Muotojen jakaantuminen Etelä-Pohjanmaalla on jokseenkin selvästi sellainen, että — käyttäöksemme Lauroselan alaryhmänimityksiä — *joukin, joukaan* on tyypillinen murteiston etelä- ja länsiryhmässä eli entisten Ilmajoen ja Kyrön suurpitäjien alueella, kun taas *jookin, jookaan* rajoittuu pohjoisryhmään eli vanhan Lapuan murteeseen.

Esimerkkejä etelä- ja länsiryhmistä, siis *joukin, joukaan* alueelta: kyllä mä *j o u k i* uskon Luteeruksehen 'kyllä minä ainakin u. L.' (Suomen kansan murrekirja I s. 290) / *em minä j o u k ā t tiä* 'en minä ainakaan tiedä' (KauJ SS¹) / Kyllä minä *j o u k i* lähären mariahan vaikken palio löytääsikkää / *Em minä j o u k a a* olisi ostanut nuon rumaa kangasta / *Minä j o u k i* meen saunahan, tuu sää jos taharot / *Em mää j o u k a a* mee saunahan, sielä on niin katkerasti käryä (Jal, SS) / *Minä j o u k i* meen pyhänä kirkkohon, vaikka sataas ämmiä äes seliäs / *Tänäpäänä j o u k i* paistoo aurinko, mutten mä muista paistooko eileen / *Em mä j o u k a a* mee häihin, meekkö sä? (Ilm, SS) / *Kyllä mä j o u k i* sinne meen / *Em mä j o u k a a* tuu, mee sinä jos taharot (Teu, SS) / *Matti siälä ny j o u k i n* tarvithan (so. Matti on siellä kovin tarpeellinen) / *Heinhän j o u k i n* pitää, ei puita niin tarvita / *Siit en mä j o u k a a* akkaa ota kun soon niin kun tokales / *En mä j o u k a a n* tiärä kuka Maijan lutis oli / *Ei j o u k a a* trenkää älävistellä (Laih, SS²) / *Mä j o u k i n* meen / *Syörä j o u k i p* pitää, ei stä palkoolla kauas mennä (Isok, SS).

Edellä kuvatun eteläpohjalaisen *joukin, joukaan* -alueen itälaidalla esiintyy jo pitkävokaalista *jookin, jookaan* -varianttiakin, ainakin Isossakyrössä (osaksi): *Em minä j o o k a a v* viitti lähtiä (SS) ja Peräseinäjoella: (Kuka osaa teherä hyvän kirvesvarren?) *Matti j o o k i (n)* osaa / (Kukas tervaa on tiputtanu laattialle?) *En minä j o o k a a (n)* (SS). Murteiston pohjoisryhmässä tämä edustus on vallitseva, esim. Jos joku on saunas kauan niin

¹ SS-merkinnällä varustetuista murre-esimerkeistä useimmat ovat tulleet vastauksina Sanastajassa n:o 36 (30. IX. 1938) julkaistuun *joukin, joukaan* -kyselyyn (Sanalipas 691), jotkut ovat kokoelmien Päälippaasta. Aineisto, jonka lähdeä ei ole mainittu, on peräisin kirjoittajan keräyksistä. Pitäjännimien lyhennyksistä ks. Vir. 1950 s. 427—.

² E. J. Chydeniuksen »paikkakunnallisessa lisässä» T. G. Aminoffin tutkimukseen Tutkimus Etelä-Pohjanmaan kielimurteesta nimeltä »Laihian murteesta» (Virittäjä 1886 ss. 98—122) on yksityisten Laihian sanojen luettelossa myös sana *joukaan* 'laisinkaan' (s. 119).

minä j o o k i / En minä j o o k a a n tiärä (Avus, SS) / Syörä j o o k i p pitää ei palakoolla pitkälle potkita (Kuort, SS) / Sun ny j o o k i pitää tulla häihin kun oot niin tuttuki / Meirän on kaikki tenavat tärkeetä kaliavellhin, Jussi j o u k i n (Lapu, SS). Näin on myös Nurmossa: *karöllihä ne monet halaveksü sitä, herrat j ö k i | nüt on sittej* (nälkävuosista) *j ö k i n seittemär-kümmentä vuatta* 'ainakin 70 vuotta' (SS), mutta sen ohella tunnetaan myös (nähtävästi Ilmajoen puolelta tunkeutunut) *joukin*: Kyllä minä j o u k i n meen / Ei j o u k a a n sitä sulle anneta (SS). — Töysästä, jonka murre on tyypillinen sekamurre, on esitetty muodot *joukin, joukaan* (SS).

Eteläpohjalaiselta alueeltaan *joukin, joukin* on levinnyt kaakkoisiin ja eteläisiin naapuripiittäjiin, mutta — mikäli Sanakirjasäätiössä olevan aineiston ja omien vähäisten havaintojeni perusteella uskallan sanoa — ei juuri lainkaan pohjoiseen suuntaan. Ainoa positiivinen tieto keskipohjalaisten murteiden alueelta on Vetelistä (Suomi III: 4 s. 176), jonka murteessa on useita eteläpohjalaisuuksia. Esim. Sievin vanhalle murteelle tämä ilmaus näyttää olevan tykkänään outo.

Ns. Koillis-Satakunnan länsiosissa *joukin, joukaan* sanaa käytetään »aivan yleisesti» (Setälä, Lauseop. tutk. Koillis-Satak. kansank. s. 142). Jokin esimerkki Ähtäristä: Huonot tämänkin talon on touot, rukiit j o o k i n (mts. 12) / minä j o o k i n tuun völjyyn 'minä ainakin tulen mukaan' / (Miehet, mennäänkö tanssiin?) En minä j o o k a a n (SS).

Virroilla *joukin, joukaan* on vielä aivan tavallinen, erittäinkin vahvasti eteläpohjalaisessa Kurjenkylässä (joka onkin vanhaa Ilmajokea), mistä ovat seuraavat esimerkit: Kyllä minä j o o k i n menen sinne, En minä j o o k a a n viitsi lähteä kun on niin paha ilma (SS), *em minä j ö k ä t tierä*. Ilmausta kuulee joskus myös Virroilta etelään olevissa Kurun ja Ruoveden pitäjissä, harvemmin vielä Teiskossakin, esim. Kyllä se kulku tänne päin vähenee j o o k i n (Ruov, Suomi II: 16 s. 142), Minä en j o o k a a n lähle tämmösellä ilimalla pirtistä pihalle (Fei, SS).

Länsiyläsatakuntalaisiin murteisiin tämä eteläpohjalaisuus on tunkeutunut vanhaan Suur-Ikaalisten pitäjään (mutta ei juuri etelämmäs), eli siis seudulle, jonka murteessa on useita muitakin Etelä-Pohjanmaan puolelta kulkeutuneita piirteitä (niistä ks. allekirj. Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoriaa). Wilh. Carlsson jo huomautti koko vanhaa Ikaalista käsittelevän pitäjänkertomuksensa osassa »Ikaalisten kielimurret» tästä seikasta: »Apu-sanain seassa on kaksi, joita en ole muualla kuullut: 'joukaan' (= suin-kaan; en joukaan = en suinkaan, en totisesti)» (Entinen Ikaalinen s. 201). Näitä *joukin, joukaan* muotoja kuuleekin ainakin Ikaalisissa, Parkanossa ja Kihniöllä (viimeksi mainitussa myös *joukana*), erittäin harvinaisena myös Viljakkalassa (esim. En j o u k a a minä lähle, me yksin; SS). Yleisempi

kuin *joukin* on sentään sen rinnakkaismuoto *jookin, jookaan*, esim. (Kuka meist on ensi vuonna täs samas tyäs?) Em minä muista tiä, mutta kyllä minä *j o o k i n* / En minä *j o o k a a n* lähäle sinne (Ika, SS) / *värpēs* (pn.) *oli jōk i s semmonen asu^hhuānes joka oli kүүmentä sũltā pitkā ja vĩttā sũltā levē* / *turũsta* (pn.) *vallan sudlaki oli sātũ, silloij jōk i r ruattin aikana ja vie venājānki aikana* / *em minä jōk ā t tiā* / *ei jōk ā p puhuttu karhuista mitēn* (Jāmi) / *em minä jōk ā p pēssũ os sel'ville* / *en tiāj jōk ā s sanō ũhtēn* (Park) / *trevņiksi jōk i ennen sanottĩn* / *oli se vīs kūs vuotta jōk i n 'ainakin'* (Kih) / *tāh taloh jōk i n* (Karv) / *em minā tiāj jōk ā k ku . . .* (Hon).

Mainittu ilmaus esiintyy Etelä-Pohjanmaalla, mutta ei huomatakseni enää Ylä-Satakunnan puolella, myös ilman jälkiliitettä, tosin suht. harvinaisena. Niinpä esim. Laihialta on merkitty esimerkkilause: Liisa sinne ny *j o u* pitää ottaa; se niitä marjoja lājāā, vaikkei se paljo kantaa jaksakaa (SS).

Puheena olevasta ilmauksesta on laajalti Länsi-Suomessa tullut eteläpohjalaisien murteiden tunnusmerkki, jolla Etelä-Pohjanmaan (tai vain Pohjanmaan) murteita luonnehditaan ja niitä puhuvia matkitaan. Aina-kin Satakunnassa (oman *jookaan, joukaan* alueen ulkopuolella) ja Pohjois- sekä Keski-Hämeessä tämä on yleistä, ja siitä on esimerkkejä aina Hausjärveltä saakka. Täältä on mainittu (Sirpoma, SS), että useinkin sanotaan »en mää joukaan«, jolla matkitaan pohjalaisia.

Ainoa paikka, missä olen nähnyt tätä tyypillisesti eteläpohjalaista ilmausta selitetyn, on Lönnrotin sanakirja. Siinä murteelliseksi merkityn *ei joukana* 'ingalunda' muodon yhteydessä on sen alkuperään viittaava huomautus: *ei joudakaan*, jonka tyypistymäksi Lönnrot siis ajatteli puheena olevan partikkelin. Genetz esitti teoksessaan Suomen partikkelimuodot eteläpohjalaiset *joukin, joukana, -kaan, -kaa'* ja Koillis-Satakunnan *jookin, -kaan* »hämärien kuluneiden yhdistysten» joukossa (Suomi III 4, s. 176).

Tuohon hämäryyteen on luullakseni saatavissa valoa rannikon ruotsalais- murteita tarkastelemalla. Puheena olevissa murremuodoissa on nähtävästi eteläpohjalaismurteiden myöntävä vastauspartikkeli *joo* (esiintyy myös PohE:lta kotoisin olevien kirjailijoiden, esim. laihialaisen Santeri Alkion kielessä). Semologisesti tämä selitys on luonnollinen, niinkuin käy ilmi jo siitäkin, että *joo* sanan merkitysvastineella *kyllä (kylläkin, kylläkään)* on aivan samanlaista käytäntöä kuin partikkeleilla *jookin, jookaan, joukin, joukaan*. Ään- teellinen puolikaan ei tuota vaikeuksia. Pitkävokaalinen variantti *jookin, jookaan* on siis tunnusomainen PohE:n murteiston idänpuolisessa osassa eli ns. pohjoisryhmässä, mutta diftongiasuinen *jou, joukin, joukaan* taas lännen puolella, nim. ns. länsi- ja eteläryhmissä eli siis ruotsalaismurteiden naapuruu- dessa. Suomen ruotsalaismurteissa pitkä *o* on diftongiutunut Vendellin

(Ordbok över de östsvenska dialekterna s. XVI) ja Wessmanin (Samling av ord ur östsvenska folkmål I s. XV) mukaan seuraavasti: $\bar{o} > ou$ (Wessman transskriboi oo) Hiittisissä, Särkisalossa (osaksi), Kemiössä, Paraisilla, Ahlaisissa, Bärkössä sekä Mustasaaren, Munsalan ja Jepuan välisellä alueella ja lisäksi osassa Korsholmaa ja Uuttakaarlepyytä; $\bar{o} < oo$ (diftongin ensi komponentti ei aivan yhtä avoin o kuin ou -tapauksessa) Övermarkissa, Pirttikylässä, Korsnäissä, Petolahdella ja (vanhoilla) Kristiinassa. Diftongin aluetta ovat näin ollen PohE:n suomalaismurteita lännessä rajoittavat ruotsinkieliset seudut melkein kauttaaltaan. Tämän vuoksi on luonnollista otaksua, että länsi-eteläpohjalaisten murteidemme diftongi (*jou, joukin, joukaan*) on ruotsin kielen vaikutusta. Otaksumaa tukee mm. se, että ruotsalaisperäisten lainasanojen joukossa on muitakin $\bar{o}$ -sanoja, joissa PohE:n suomalaismurteissa (tai osassa niitä) on ou , mutta taas laajalti muissa länsimurteissa $\bar{o}$. Tällainen on mm. *tuoppi* (ruots. *stop*), joka esim. Ala-Satakunnassa kuuluu *töpi*, Ylä-Satakunnassa ja laajalti muissa hämäläismurteissa *töppi* mutta PohE:lla *touppi* (huom. lisäksi osassa PohE:n murteita käytännössä olevat diftongiasut *löükki* 'sipuli', *nöüri*, joihin vrt. länsimurteista tuttuja muotoja *lökki, löki; nöri, snöri, nüöri, nüäri, nüärri* ym.).

*

Koettaessani saada selvyyttä edellä käsitelyihin *jookin, jookaan, jou(kin), joukaan*-muotoihin pidin alussa silmällä sitäkin mahdollisuutta, että tyydyttävä ratkaisu olisi ehkä saatavissa lausefoneettista puolta tarkastelemalla, esim.: *eij oo+kaan* 'ei ole(kaan)' $>$ *ei joo + kaan* | *eij ou + kaan* 'id'. $>$ *ei jou + kaan*, so. edellisen sanan (*ei* sanan) puolivokaalinen loppuäänne *j* olisi siirtynyt seuraavan vokaalialkuisen sanan alkuaänteeiksi. Näin muodostunut *ei jookaan, ei joukaan* olisi sitten edelleen kehittynyt alkuperäisestä 'ei olekaan' -käytännöstään merkitykseen 'ei ainakaan, ei kylläkään, ei suinkaan, ei totisesti', ja sille olisi tullut myönteinen rinnakkaisasu *jookin, joukin* 'ainakin, kyllä totisesti'. Semologisista syistä tämä selitysmahdollisuus on hylättävä. Myös äänneelliset vaikeudet ovat suuret (esim. miten tällöin on käsitettävä diftongimuoto *jou*, koska *ei ole*-tapauksissa kaikkialla PohE:lla on *ei oo*? Miksi on *ei jookaan, ei joukaan*, eikä — niinkuin loppu-*k*:n säännöllinen edustus *k*-alkuisen liitteen edessä edellyttäisi — *ei jookkaan, ei joukkaan*?). Mainittua lausefoneettista selitystapaa on sitä vastoin sovellettava selitettäessä itäsavolaisesta Kiteen murteesta muistiinpantua ilmausta *ei joukkaan*, jota vanhat käyttävät 'ei olekaan' merkityksessä, esim. *ei se j o u k k a a n* sen tekemä 'ei se olekaan s.t.' (Timonen, SS). Suomen murteissa tunnetaan laajalti ääntämystä *ei(j) jole, ei(j) joo, ei(j) jou* (karkeasti transskriboituna), mutta puheena olevassa kiteeläisessä tapauksessa kehitys on vienyt astetta

pitemmälle, nim. siihen että *joukkaan* on jo irti alkuperäisestä yhteydestään *ei joukkaan*. Samanlaista ääntämistapaa kuin suomen *ei(j) jole* jne. on myös virossa. S. Tanningin Helmestä muistiinpanemissa kielenäytteissä on *ei jole*, samoin *ei jaäna* 'ei anna' (EK 1937 s. 157), ja tämä ääntäminen on prof. Julius Mägisten suullisen tiedonannon mukaan virossa aivan yleinen, vaikka esim. aikaisemmissa Eesti Keelessä julkaistuissa viron murteiden näytteissä onkin (karkeasti) transskriboitu toisin, nimittäin esim. *ei ole* (Koiva, EK 1927 s. 135), *ei oleks, ei olè* (Järva-Madise, EK 1928 ss. 104, 105), *ei olè* (Kuu-salu, EK 1929 s. 55), *äi ole* (Rõigi, EK 1929 s. 111), *ei ole* (Otepää, EK 1929 s. 118), *ei ole* (Nissi, EK 1933 s. 54) ym.

Kiteen murteen *joukkaan* on siis lisätapaus sellaisten jo tunnettujen periaatteellisesti mielenkiintoisten esimerkkien joukkoon kuin ovat esim. Pälkjärven *nuatto* 'aatto' < gen. *-n_uatto*, Soikkolan inkeroisurteen *nasse* 'asti' < illat. *-n_asse*, karjalan *miun neittäsi* < *miun eittäsi* (Hakulinen, Loppuäänteen kadon välittämiä äänneilmioita itämurteiden alueella. Vir. 1925 ss. 124—125) ja viron *pole* < *ep_ole* (vrt. liiv. *äb_üo*). Samaa selityskeinoa käyttää Julius Mägiste hiljan ilmestyneessä kirjoituksessaan «Mis on Vana-Tallinna Daida?» (Eesti Teataja -sanomalehden n:o 35, 6. 9. 1952). Mägiste pitää todennäköisenä, että 1200- ja 1300-luvun alkuvuosien lähteissä oleva vanhan Tallinnan *D a i d a* (kirjoitusmuotoja: *dayda* 1267, *daida* 1300), jonka niminen paikka sijaitsi v. 1249 perustettua nunnaluostaria ympäröivän tarhan takana, on analysoitava seuraavasti: yhdyssanan alkuosan loppuäänne *d + aida*. Mikä tämä alkuosa olisi ollut, siitä voidaan nykyisin esittää vain arvailuja. Mägiste mainitsee useitakin mahdollisuuksia: *Nunnade-aida*, *Neitsid-aida* (*Neitsüd-aida*) ja *Pimed-aida*.¹ — Esimerkkejä tällaisesta kehityksestä tunnetaan toisistakin suom.-ugr. kielistä, mm. syrjäänistä ja unkarista. Kalima on Virittäjässä 1928 s. 109 huomauttanut, että «Wiedemannin sanakirjan mainitsema syrjäänin *šornitša* 'Packlenewand, Sacklenewand' on todennäköisesti syntynyt **ornitša* muodosta sellaisessa lausefoneettisessa asemassa, missä sen edellä on ollut *š*-loppuinen sana, josta *š* on sitten 'irtautunut' seuraavan sanan alkuunkin» (sama käsitys toistuu Kaliman teoksessa Slaavilaisperäinen sanastomme s. 81). — Näitä tapauksia tunnetaan myös muissa kuin suom.-ugr. kielissä, esim. ruotsin mon. 2. pers. pronomini *ni: är ni* < *ären i*, nykyislannin vastaava ilmaus *eru Ðér* < *eruÐ ér*, nykyruotsin prepositio *på* < muinaisruotsin *up + å* (esim. Wessén, Svensk språkhistoria, ljudlära och formlära s. 128) jne.

PERTTI VIRTARANTA

¹ Prof. Mägiste on huomauttanut kirjoittajalle myös seuraavasta kreevinien kielen tapauksesta: Diamant *kalles schkiwi*, tulkittava niinkuin Wiedemann on tehnytkin: *kallis kivi*.